

(6)

TÜRK DİLLERİNDEKİ SES DEĞİŞMELERİNİN İLMİ TEORİK YÖNÜ
Doç. Dr. Ayım YERİMBETOVA²¹

ABSTRACT

**(SCIENTIFIC-THEORETICAL DESCRIPTION THE CONFORMITY OF
CONSONANTS IN TURKIC LANGUAGES)**

The language brings the several laws in the evolutionary development. The one of the laws connecting with the history of the language and found in the language units comprises the system of the main vocabulary is the sound conformities. The sound conformities take place as the historical law in the all nations languages, and influence directly on the basis lexics of each nation.

Relying on the results of the comparing – phonetic research in all Turkish languages to know deeply the nature of the conformity of the sounds in modern Kazakh language the opinions about the language system of the ancient period of Altai. Also, opinions of scientists said about the formation and the development of the common language have the importance in defining the sound conformities. Further the factors that influence on the development of the person to the new quality, ability of sounds that were the reason to the conformation of the sounds according to all the spheres of the science language.

The alterations in the language of the phonetic phenomenon, considering from the historical point of view of the linguistic sounds having to a new quality have a direct connection. There exist different opinions based on the law of the speech organs from the glottis to the lips, from the mouth to the top side.

The quality that is specific to the general people is to try to spend the strength a bit. All language has a possibility to spend the physical strength economically. The alterations of consonant sounds in Turkish languages in the worldwide language is not connected with the economic law of this phenomenon, also it shows the formation of the briefness tasks as the law in the language connected with the peoples` ethnogenesis and glottogenesis.

The front sounds are formed according to the articulation possibilities on the basis of their physiology and biological development of the people of their front tongue. These physiological processes provide much time. The back sounds influence on all of the system of the front language, middle language sounds. Therefore the alteration, conjugation, analyzing of the word meaning, the development process by the realization of creating new words goes with the physiological development of the human brain, psychological, logical, cognitive development processes. The phonological – morphological – semantic development of the language is realized on the basis of the processes specific to the development of the humanity.

The biological qualities as formation, development, dying specific to the person are specific to the language, therefore the language has the own development period common to the Turkish nations. The formation of the individual language of the tribal dialects separated from the language formed and had the development of thousand years did not happen in one time. The each language that has close connection with the different objective, subjective

²¹ Almati/KAZAKİSTAN.

reasons are connected directly with the formation of the nation who speak that language. Therefore the historical sound alterations, the conformities can be taken as a symbol in the differentiation of the relation of the relative languages. The articulation – acoustic influence is not shown concretely in conforming the sounds in each language from the synchronic point of view, but the symbols of the development of the articulation can be seen according to the physiology development of the human.

Dil, evrim gelişimi sürecinde birçok değişime uğrar. Bunlardan biri, esas kelime hazinemizin sistemini oluşturan ve dil tarihine bağlı olan ses değişimleridir. Ses değişimleri doğal olarak tüm Türk dillerinde vardır. Dolayısıyla bu ses değişimleri, herbir halkın temel kelime hazinesinin gelişimini doğrudan etkilemektedir.

Etrafımızdaki olaylar ve eşyaları tanımada, aynı zamanda onları adlandırmada dilin önemi büyüktür. Ne kadar insanın ufku geniş ise o kadar da etrafındaki eşyaların sınırlarını öğrenmektedir. Bu ise doğal olarak o eşyaya verilen dil biriminin anlamı ve özelliklerinin değişimini ortaya çıkarmaktadır. Seslerin değişimine ekstralinguistik faktörler ile dil gelişimini sağlayan iç faktörler de tesir etmektedir. Seslerin iç faktörlerden dolayı değişime uğraması çeşitlidir: gramer ve yer-konum açısından; tarihsel ve fonetik değişimler. Fonetik değişim, ses değişmesi vasıtasıyla görülür. Ses değişmesi, bir dil içinde, akraba diller arasında, ölü-canlı diller arasında seslerin çeşitlenip tarihsel değişime uğramasıdır.

Dilbiliminde seslerin işlevsel özelliklerini, onların dil sistemindeki önemini tahlil etme durumu, tarihsel fonolojiye meydana getirdi. Ayrıca dünya dilbiliminde birkaç fonolojik okullar kuruldu. Prag okulunun temsilcisi N.S. Trubetskoy, sesin konuşmadaki yeri ve dil sistemindeki varlığının birbirine benzememesi, onlardan herbirine özel araştırma ihtiyacının duyulması, sesle ilgili oluşan iki bilim alanının kendi araştırmalarına bağlı hertürlü yöntemi esas alması hakkında bahsetmekteydi. Trubetskoy ‘Konuşmadaki ses ile ilgili bilim, fizik olaylara doğrudan bağlıdır. Yani fen bilimleri yöntemlerini esas almaktadır. Dilbilimindeki sesle ilgili bilim ise tam tersi sadece dilbilim yöntemleri ve kurallarına, daha geniş alırsak sosyal bilimlere dayanmaktadır.’ diyerek iki bilim arasındaki farkları belirtmiştir. Böylece konuşmadaki sesle ilgili bilimi fonetik, dilbilimde ise sesle ilgili bilimi fonoloji olarak adlandırmaktadır. ‘Tarihsel fonoloji, her sesin değişimini ayrı değil, diğer seslerle bağdaştırarak incelemektedir. Yani tüm fonetik sistemini incelemeyi hedef tuttular. Araştırma sonuçları da klasik fonetik olaylara dayandı.’

Türk dillerini araştırma sırasında ses değişme olayları büyük önem taşımaktadır. Akademik F. Korş Çağdaş Türk dillerini menşei bakımından sınıflandırdığında açık seslerden sonra ğ/g ve u seslerinin münavebesi olan (tau~tağ) ve kelime ortasında veya kelime sonunda ğ/g seslerinin kullanılması, daha çok kullanılmama olayını esas almaktadır. [1, 31] Ünlü Türkologlar (Türklük bilimi uzmanı) A.N. Samoyloviç ve N.A. Baskakov kendi sınıflandırmalarında belli bir ses değişmelerini esas olarak almaktadırlar. Dolayısıyla dil gelişimi sürecinde ortaya çıkan bazı ses değişimleri Çağdaş Kazak ve Türk dillerine iyice sinmiştir.

Dildeki fonolojik sistemini oluşturan fonem birimi, sadece morfem derecesinde değil, aynı zamanda fonolojik derecesinde de görülmektedir. Böylece ses değişmesinin ortaya çıkmasına tesir eden faktörlerden biri, fonemlerin konum ve birleşme özellikleridir. Bunu Baskakov benzeşme ve aykırılışma olarak adlandırmaktadır. Tek heceli

kelimelerden birçok heceli kelimeler oluşturmak da ses değişimine yol açmaktadır. Araştırmacı O. Parıtsak aykırılışma olayı sonucunda zayıf sessizlerin kuvvetlenmesi olayını şöyle açıklamaktadır: nd>nt, ld>lt, rd>rt: бардї (bardi) ‘vardı- ulaştı anlamında’>бартї, (bartı); бәрдім (berdim) verdim anlamında>бәртим (bertim) [2, 105]. Elbette bu olay daha çok araştırma gerektiren bir konu. Ama yine de değişime uğrayan sesler menşei bakımından birbirine yakın olduğu gerçektir. Profesör B. Sağındıkulı kendi çalışmasında seslerin değişime yatkın olması, konum yeri, yanındaki sesler, seslerin telaffuz özellikleri, vurgu, uyum sağlaması, dillerin kendi arasında ayrılıp birleşmesi gibi birçok iç ve dış faktörler, fonetik özellikleri, aynı zamanda ses değişimini oluşturan en önemli faktörler olduğunu belirtmektedir.

REFERENCES

1. Korş F.E. Klassifikasiya tureskih yazıkov // Etnografiçeskoe obozrenie, № 6, SPb., 1910.
2. Baskakov N.A. Istoriko-tipologiçeskaya morfologiya tyurkskih yazıkov. M., 1979, -114s